

TRANSFORMATION NORR

Landskapet Människan Kulturen

Övergripande konstprogram för Norrbotniabanan

Foto omslag: Avsked, Lennart Nilsson

Det övergripande konstprogrammet är ett resultat av samverkan mellan projektets parter. Följande personer och organisationer har ingått i arbetsgruppen.

Robertsfors kommun:

Jessica Erlaskog, projektledare

Åsa Lundström, kulturchef

Skellefteå kommun:

Lisa Gabm, projektledare

Anna-Karin Larsson, konstituent

Harriet Wistemar, kommunarkitekt

Trafikverket:

Mattias Lidén, landskapsarkitekt

Britta Pedersen, landskapsarkitekt

Ulrika Wallin, projektledare

Umeå kommun:

Moa Krestesen, konstituent

Thomas Lundgren, projektledare

Projektledare konstprogram: *Peter Lundström*

Grafisk form: *Henson*

Medfinansiär: *Region Västerbotten*

Utgivningsdatum: 2024.02.20

TRANSFORMATION NORR

Landskapet Människan Kulturen

Övergripande konstprogram för Norrbotniabanan

Innehåll

Bakgrund.....	6-7
Konstprogrammets syfte.....	8-9
Övergripande konstnärlig tematik.....	10-11
Platser.....	12
Huvudmän och respektive ansvarsområden	13
Organisation vid upphandling och genomförande..	14-17
Metod för genomförande.....	18
Utmaningar	19

Döda fallet. Foto: Martin Oscarsson

Norrbotniabanan är en 27 mil lång järnväg som planeras längs kusten mellan Umeå och Luleå.

Kommunerna Skellefteå, Robertsfors och Umeå samarbetar i det gemensamma NOD-projektet, som medfinansieras av Region Västerbotten.

Projektmålet är att skapa attraktiva noder i enlighet med regionens och kommunernas visioner och mål. I projektet ingår flera delprojekt varav detta har fokus på den konstnärliga gestaltningen av de kommande resecentrumen och deras närområden.

Trafikverket och Statens konstråd har parallellt bedrivit en pilotstudie i syfte att undersöka och utveckla hur konstnärliga strategier kan tillämpas i tidiga skeenden av stora infrastrukturprojekt.

Stationsmiljöerna blir viktiga offentliga platser på respektive ort. Utöver funktionen som anförings- och bytespunkt mellan olika transportslag kommer de även att fungera som entrépunkt och gemensam mötesplats för både ortsbor och besökare. I denna typ av offentlig miljö blir den konstnärliga gestaltningen en betydelsefull del av stationens utformning. Sammantaget innebär både stationsmiljöerna och banbygget stora förändringar.

För att ge stöd till kommande upphandling av konst i dessa miljöer har detta konstprogram tagits fram i samverkan mellan Trafikverket och kommunerna.

När norra stambanan byggdes i slutet av 1800-talet följde banan landskapet med stigningar och kurvor: Norrbotniabanan anläggs så rakt som möjligt på bankar och broar, skärningar och tunnlar för att möjliggöra höga hastigheter. Transformation förr och nu.

VÄSTERBOTTEN OCH HISTORIKEN

Den pågående och omfattande omvandlingen av norra Sverige med enorma anläggningar för fossilfri stålframställning och batteritillverkning, nya järnvägssträckningar, flyttning av städer, arbetskraftinvandring – med påföljande bostadsbrist, kan upplevas som något nytt för vår tid, men omvandlingar har alltid varit en utmärkande del av norra Sveriges historia och tog extra fart när exploateringen av råvarutillgångarna inleddes för 200 år sedan. Skogsbruk, gruvdrift och storskaliga regleringar av

älvarna under 1900-talet – med kraftverksdammar och omledningar av vattenmassor via kanaler, har för alltid förändrat landskapet. Samtidigt har det medfört tillväxt och inflyttning av arbetskraft till nybyggda tätorter i anslutning till anläggningarna. Andra har fått förutsättningarna för sin existens omintetgjord då land lagts under vatten och gruvdrift tagit markområden i anspråk. Landskapet, människan och kulturen är i ständig förvandling och med det som grund har tematiken »*Transformation norr*« växt fram.

Botniabanan, skärning mot Gimonäs Foto: David Larsson

6 Konstprogrammets syfte

Märta Olofsson åtta år visar sitt porträtt. Foto: Sune Jonsson/Västerbottens museum

Syftet med konstprogrammet/ramverket är:

- ¶ Att bidra till att huvudmännen/beställarna får ett kvalificerat underlag som vägleder och underlättar vid upphandling av konstnärliga projekt i offentlig miljö.
- ¶ Att gemensamt ta fram en övergripande tematik och arbetsstrategi för genomförande.

De medverkande parter som nått denna samsyn är Trafikverket samt Skellefteå, Robertsfors och Umeå kommuner.

Samverkan om konstgestaltningarna längs Norrbotniabanan innebär att:

- ¶ Regionen sammanförs i en unik gemensam konstnärlig kontext som kan medföra ett berikande och utvidgat samtal med tematiken som grund.
- ¶ Spänningen som kan uppstå mellan de olika konstgestaltningarna har potential att bygga nya lager, nya sammanhang och skapa nya tolkningsmöjligheter.
- ¶ Konsten blir en del av gestaltningen av det gemensamma, offentliga rummet och tillför ett mänskligt tilltal.

Konstprogrammet följer de övergripande mål som formulerats i propositionen: »*Politik för gestaltad livsmiljö*«. I en demokratisk livsmiljö ska konsten ha en självklar plats:

»*Propositionen Politik för gestaltad livsmiljö*« (Prop. 2017/18:110) presenterades i februari 2018 av dåvarande kultur-, miljö- och bostadsministrarna. Politiken tar ett helhetsgrepp om arbetet med den gestaltade livsmiljön och utgör en samlad nationell arkitekturpolicy. Det politiska målet slår fast att arkitektur, form, design, konst och kulturarv har avgörande betydelse i samhällsbygget eftersom den gestaltade livsmiljön påverkar alla människor

i deras vardag utifrån bland annat hälsa och välbefinnande. Gestaltad livsmiljö ska, enligt politiken, ses som ett sammanhållet område där alla dessa perspektiv samspelar och berikar varandra. Källa: Boverket.

Parterna har enats om att oavsett vem som är huvudman är det nödvändigt att ha en samsyn om grundförutsättningarna vad gäller tematik, upphandlingsförfarande och det aktuella konstprojektets genomförande.

Konstprogrammet ska skapa goda förutsättningar för konstens samverkan med arkitektur, landskapsarkitektur, med de människor som rör sig i miljön och med andra relevanta aktörer.

Konstprogrammet ger förutsättningar för ett konstnärligt helhetsgrepp om anläggningarna längs banan och ger utrymme för ett brett och varierat spektrum av konstnärskap och konstnärliga uttryck. Konstgestaltningar ska vara en del av den totala utformningen, på så sätt kommer konsten att ingå i den färdiga strukturen av landskap, arkitektur och konst.

Ett tolkningsutrymme fredas för konstnärernas arbetsprocess och tolkning av tematiken, vilket är av vikt för att en hög integritet i det konstnärliga gestaltungsarbetet ska kunna säkerställas. Tematiken fungerar som ledord och inspiration till vidgad förståelse av uppdraget.

8 Övergripande konstnärlig tematik

Northvolt batterifabrik, Skellefteå. Foto: Jonas Westling

Syftet med tematiken är att den ska generera ingångar för konstnärerna att undersöka och förhålla sig till människan, kulturen och landskapet – med lyhördhet för nyanserna i den förändring som pågår och har skett. Temat ska fungera som en öppning in till det mångfasetterade, föränderliga Västerbotten där de konstnärliga gestaltningarna kommer att utgöra en del. Transformationen har pågått i Västerbotten under årtusenden i alla skalor och kommer att fortsätta.

TRANSFORMATION NORR

Landskapet – människan – kulturen

LANDSKAPET

Planeringen och bygget av Norrbotniabanan pågår samtidigt som det sker betydande omvandlingar i Västerbotten och norra Sverige som en konsekvens av bl. a. »den gröna omställningen«. En omfattande transformation som kommer att pågå under lång tid och som medför stora ingrepp i landskapet.

MÄNNISKAN

Människan påverkar och påverkas och nya relationer uppstår. Omställningen innebär också tillväxt, fler arbetstillfällen och växande befolkning, då behovet av kvalificerad arbetskraft i norr kommer att innebära rekrytering av specialistkompetens från hela världen. En utveckling som påverkar alla delar av det som utgör vårt samhällsbygge.

KULTUREN

Vad vi uppfattar som den Västerbottniska kulturen är inte något statiskt utan något som befinner sig i ständig rörelse. I den ingår allt det mellanmänniska liv som är manifesterat i vårt kulturarv och vår miljö och framburet av våra gemensamma berättelser. Omvandlingen i tidens kontext innebär att nya aspekter tillförs det redan givna och befintliga, nya dialekter, nya språk, nya uttryck, ny kultur och ny västerbottnisk identitet.

Det är huvudmännens ansvar att skapa förutsättningar för innovativa konstprojekt förankrade i en samtid, vilket inte hindrar att konsten processar och gestaltar historiska skeenden eller framtidsvisioner. Den offentliga konsten kan betraktas som en intellektuell allemansrätt som med tiden blir en slags årsringar i det offentliga rummet.

*TEMATIKENS TILLÄMPNING.
EXEMPEL JÄRNVÄGSSTATION.*

En järnvägsstation för människor samman till en tillfällig grupp vars gemensamma nämnare är att vara på väg, vara i rörelse. Eller det motsatta, att vänta. Människor med olika social, etnisk och kulturell bakgrund och från olika platser blandas på perronger och i väntsalar.

Några på väg hem, eller till sitt arbete, någon förverkligar drömmen om att komma bort, ut i världen. Konsten kan i det här sammanhanget bli en förenande kraft genom att fördjupa känslan av att vara här och nu, att vara närvarande, att delta i ett sammanhang.

En konstnärs perspektiv, oberoende av att förstå teknisk funktion och utan krav på logisk tillämpning, kan undersöka och gestalta det komplexa sammanhanget av identiteter och relationen till Västerbottens landskap och kulturarv i en globaliserad värld.

Ambitionen är att konstnären i samverkan med arkitekter, landskapsarkitekter och andra som är involverade i projektet på ett tidigt stadium, få möjlighet att delta i och påverka gestaltningsprocessen.

Botniabanan, bro över Umeälven. Foto: David Larsson

10 Platser

Konstprogrammet ska tillämpas på platser i anknnytning till Norrbotniabanan som exempelvis resecentrum, stationer och dess när-områden.

Även platser längs linjen kan komma ifråga för konstprojekt eller konstnärlig gestaltning. Områden med särskild historisk eller kulturell betydelse kan vara av intresse, liksom broar, skärningar och passager; människans ingrepp i landskapet.

Relevanta huvudmän gör gemensamt en analys av förutsättningar och behov och beslutar utifrån vad som framkommer, plats för konstgestaltning.

Luleå Nävgovårre, -16 Foto: Carl-Johan Utsi

Huvudmän och respektive ansvarsområden

UMEÅ KOMMUN

Umeå resecentrum

Sävar resecentrum

ROBERTSFORS KOMMUN

Robertsfors resecentrum

SKELLEFTEÅ KOMMUN

Bureå resecentrum

Skellefteå resecentrum

Byske resecentrum (Norrbotniabanan etapp 2)

TRAFIKVERKET

Anläggningar längs linjen och i anslutning till
t. ex. perronger och passager.

Sävar regionaltågstation

Robertsfors regionaltågstation

Bureå regionaltågstation

Skellefteå centralstation

Byske regionaltågstation

12 Organisation vid upphandling och genomförande

Varje enskilt objekt/projekt längs banan finansieras och upphandlas av respektive huvudman. För varje enskild huvudman/projekt gäller följande:

HUVUDMANNENS/ BESTÄLLARENS ANSVAR

Huvudmannens/beställarens ansvar är att skapa ekonomiska resurser för ett konstprojekt och att genomförandet organiseras på ett för projektet relevant sätt med en bredd av kompetenser inte bara om konst, utan också om den verksamhet som kommer att bedrivas på platsen, arkitektur, kulturarv, anläggning. Ett första steg inför upphandling av konstgestaltning är att utse en konstprojektledare vars roll är att vara konstnärlig ledare och projekt/processledare för arbetet.

Stornorrfors kraftverksdam. Foto: Jennie Petterson

KONSTPROJEKTLEDARE

Konstprojektledaren är en nyckelperson som har en samordnande funktion mellan beställare, konstnär, entreprenörer och andra yrkesgrupper som är involverade i byggprocessen. Rollen förutsätter en person med etablerad konstnärlig kompetens, gärna med kunskaper i ekonomi, teknik, byggprocesser och som har erfarenhet av att projektleda ett gestaltungs-uppdrag. Projektledarens roll är att ansvara för den konstnärliga kvaliteten, formulera ett konstprogram i samråd med beställaren, sätta samman projektgruppen och att under hela processen fungera som tolk mellan projektets olika aktörer. En viktig uppgift är att vara samordnare mellan konstnärens och projektets ibland mycket olika behov och att tillsammans med konstnären ansvara för att den konstnärliga och tekniska kvaliteten håller den nivå som beskrivits i skissförslaget. Konstprojektledaren ska också i samråd med beställarens upphandlingsansvariga och projektgruppen besluta vilket förfarande som ska tillämpas vid projektets upphandling.

Om beställaren/huvudmannen inte har kompetens internt som kan axla rollen som konstprojektledare bör kompetens hämtas externt.

PROJEKTGRUPPEN

I projektgruppen bör förutom konstnärlig kompetens, relevanta kompetenser ingå som exempelvis: arkitekt, landskapsarkitekt, byggprojektledare, tekniker, representanter för brukaren och andra som kan bidra till projektets framgång. Genom en bred representation finns goda förutsättningar att både identifiera och hantera olika intressen.

Det är avgörande för det konstnärliga resultatet att de beslut som tas i frågor som rör konsten fattas med utgångspunkt i konstnärlig verkshöjd och kvalitet. De personer i projektgruppen som har konstnärlig kompetens har huvudansvaret för bedömningen av konstnärlig verkshöjd och kvalitet. Övriga medlemmar spelar en viktig roll i bedömningen av andra

aspekter såsom genomförbarhet och förvaltning. Till konstnärlig kompetens räknas konstnär och andra gestaltande kompetenser som arkitekt och landskapsarkitekt, curator, konstvetare, kulturarvsspecialist och andra med erfarenhet av konstnärligt arbete.

Ett viktigt uppdrag för projektgruppen är att genom hela processen vara en resurs för konstprojektet, att i tid informera om förändringar som kan påverka det konstnärliga arbetet och att informera om ekonomiska och tekniska förutsättningar.

SAMVERKAN MELLAN TRAFIKVERKET OCH KOMMUNERNA VID UPPHANDLING

För att skapa förutsättningar för samverkan och kommunikation mellan huvudmännen till de olika projekten bör det, vid samtida upphandlingar, i varje enskilt projekts projektgrupp ingå en observatör från övriga berörda huvudmän. Detta ska organiseras inom ramen för upphandlingssekretessen.

För att ge överblick över de olika projektens genomförande bör en övergripande tidslinje, som kontinuerligt revideras, tas fram.

SAMMANFATTNING AV PROCESSEN VID UPPHANDLING OCH GENOMFÖRANDE

- ¶ Under förutsättningar att medel för konstnärlig gestaltning avsatts för det aktuella objektet utser beställaren en curator/projektledare för konstprojektet.
- ¶ Projektledaren ansvarar för att sammanställa en projektgrupp som innefattar representanter för fastighetsägare, brukare, arkitekt/landskapsarkitekt och eventuellt andra representanter som är betydelsefulla för projektets genomförande.
- ¶ Projektgruppen ska vara sammansatt så att dess medlemmar kan följa projektet under hela projektperioden. Projektgruppen ska informeras om upphandlingssekretess och jäv och konsekvenserna av brott mot detta.

- ¶ Projektledaren är sammankallande och leder projektgruppens möten. Varje enskilt projekt inleds med att de arkitektoniska, tekniska och konstnärliga förutsättningarna för en konstnärlig gestaltning utreds och vilket upphandlingsförfarande* (enligt LOU) som ska tillämpas.
- ¶ När konsensus uppnåtts i projektgruppen utformar projektledaren ett konstprogram som utgår från tematiken »*Transformation Norr*«. Konstprogrammet ligger till grund för kravspecifikation/förfrågningsunderlag som används vid upphandlingen.

(Exempel på upphandlingsförfaranden enligt LOU*)

DIREKTUPPHANDLING

- ¶ Vid direktupphandling presenterar projektledaren ett tiotal konstnärer som uppfyller kravspecifikationen i förfrågningsunderlaget för projektgruppen.
- ¶ En konstnär väljs av projektgruppen att mot arvode göra ett budgetsatt skissförslag – enligt vad som beskrivits i förfrågningsunderlaget, med skalenlig modell eller rendering som beskriver verkets relation till platsen och arkitekturen, konstnärens idé, teknisk beskrivning och eventuellt materialprov samt skötselansvisning.
- ¶ Skissavtal upprättas.
- ¶ Den konstnär som fått skissuppdrag blir inbjuden att på plats få en genomgång av arkitektur, bygghandlingar, relation till omgivning och annat som är relevant för uppdraget.
- ¶ Vid direktupphandling har projektledaren insyn i skissarbetet och har möjlighet att bidra med sin erfarenhet i frågor som kan uppstå under skissprocessen.
- ¶ Skissförslaget bedöms av projektgruppen och om förslaget godkänns upprättas ett avtal där konstnären förbinder sig att uppföra gestaltningen enligt vad som framgår i skissförslaget.
- ¶ Projektledaren följer arbetet med konstgestaltningsprocessen och ansvarar för

kommunikation mellan konstnär/leverantör och entreprenörer, brukare och andra som berörs av projektet.

- ¶ Tillverkningen och installationen av verket dokumenteras för att underlätta eventuell reparation/renovering (t.ex. dolda fästordningar) och för att redovisa att miljö och säkerhetskrav uppfylls.
- ¶ Projektledaren besiktar verket tillsammans med ansvarig byggprojektledare.
- ¶ Konstgestaltningen dokumenteras och registreras. Skötselansvisning lämnas till fastighetsansvarig/brukare.

PROJEKTTÄVLING MED PREKVALIFICERING

- ¶ Konstnärer inbjuds att lämna en intresseanmälan att delta i upphandlingen av konstgestaltning i beskrivet byggprojekt.
- ¶ Uppdraget annonseras i rikstäckande medier.
- ¶ I annonsen finns länk till den upphandlingsplattform som används (t.ex. Tendsign) och detaljerat förfrågningsunderlag med relevanta ska- och bör-krav.
- ¶ Projektgruppen går igenom materialet och väljer två – tre konstnärer som får i uppdrag att mot arvode lämna budgetsatt skissförslag, enligt vad som angetts i förfrågningsunderlaget, med skalenlig modell eller rendering som beskriver verkets relation till platsen och arkitekturen, konstnärens idé, teknisk beskrivning och eventuellt materialprov samt skötselansvisning.
- ¶ Skissavtal upprättas.
- ¶ De konstnärer som fått skissuppdrag blir inbjuden att på plats få en genomgång av arkitektur, bygghandlingar, relation till omgivning och annat som är relevant för uppdraget. (Upphandlingssekretessens giltighet ska undersökas för aktuellt projekt.)
- ¶ Vid projekttävling har projektledaren inte insyn i konstnärernas skissarbete och har ingen möjlighet att påverka förslaget. T.ex. realistisk budget.
- ¶ De anonymiserade skissförslagen bedöms av

samrådsgruppen och ett förslag går vidare till genomförande (projektgruppen kan välja att inte genomföra något av förslagen).

- ¶ Ett avtal upprättas där konstnären förbinder sig att uppföra gestaltningen enligt vad som framgår i skissförslaget.
- ¶ Projektledaren följer arbetet med konstgestaltningsprocessen och ansvarar för kommunikation mellan konstnär/leverantör och entreprenörer, brukare och andra som berörs av projektet.
- ¶ Tillverkningen och installationen av verket dokumenteras för att underlätta eventuell reparation/renovering (t.ex. dolda fästordningar) och för att redovisa att miljö och säkerhetskrav uppfylls.
- ¶ Projektledaren besiktat verket tillsammans med byggprojektledare.
- ¶ Konstgestaltningen dokumenteras och registreras.
- ¶ Skötselansvisning lämnas till fastighetsansvarig/brukare.

ÖPPEN PROJEKTTÄVLING

- ¶ Konstnärer bjuds in att anonymt lämna skissförslag till projekttävling gällande

konstgestaltning i anslutning till beskrivet byggprojekt.

- ¶ Ingen ekonomisk ersättning utgår för skissen.
- ¶ Ett förslag går vidare till genomförande enligt vad som beskrivs i exemplet »direktupphandling«
- ¶ En öppen projekttävling kan genomföras på många sätt, gemensamt är att konstnären inte ersätts för den inledande skissfasen.

UPPHANDLINGSFÖRFARANDEN ENLIGT LOU*

- ¶ Direktupphandling (lågt värde)
- ¶ Direktupphandling (konstnärliga skäl)
- ¶ Projekttävling. Tävligen annonseras. Kriterier för bedömning av tävlingsbidragen ska vara tydliga. Två - tre anbudsgivare utses att lämna arvoderat, budgetsatt skissförslag. En anbudsgivare får i uppdrag att genomföra sitt förslag enligt godkänd skiss.
- ¶ Öppen projekttävling.

*Trafikverket tillämpar LUF vid järnvägsbyggen

Bönhuset, Missenträsk. Foto: Krister Hägglund

16 Metod för genomförande

Forsmobron och Forsmo vattenkraftverk. Foto: David Larsson

- ¶ Varje huvudman ansvarar för upphandlingen av konst till det specifika objektet. Vid upphandlingen ska tematiken i detta övergripande konstprogram tillämpas.
- ¶ Huvudmannen/beställaren ansvarar för att involvera konstnärlig kompetens så tidigt som möjligt i byggprocessen för att möjliggöra att konsten blir en del i helhetsgestaltningen.
- ¶ Konstprojektledaren ska i ett tidigt skede i processen etablera samverkan med byggherre, byggprojektledare, arkitekt, landskapsarkitekt och andra som är relevanta för projektets genomförande. En konstprojektgrupp som kan hållas samman under hela projekttiden bildas.
- ¶ I de fall Trafikverket planerar en konstgestaltning i anslutning till plats med kommunal huvudman, t.ex. passager, perronger eller projekt på andra platser som upplevs som stationsområden ska det tidigt etableras kommunikation mellan parterna för att samordna projekten. Transformation Norr inbjuder till fortsatt kommunikation för gränsöverskridande samarbete mellan samtliga huvudmän
- ¶ För att uppnå en mångfald av konstnärskap och konstnärliga uttryck i de olika projekten ska de olika huvudmännen/beställarna delges insyn i respektive kommuns upphandlingar.

Utmaningar

Bygget av Norrbotniabanan genom Västerbotten är ett omfattande projekt som löper över lång tid och har en stor geografisk utbredning. Genomförandet kommer att involvera flera olika aktörer varav konstprogrammets parter bara är några i raden. Huvudmännen har olika förutsättningar och strategier när det gäller tidplan, budget, organisation, upphandlingsprocesser. Att integrera konstprojekten i gestaltning, projektering och byggande innebär därför en rad utmaningar som huvudmannen/beställaren på ett tidigt stadium bör ta ställning till.

Detta konstprogram omfattar den första etappen av Norrbotniabanan, delen Umeå-Skellefteå. Möjlighet finns för Trafikverket och kommunerna längs den andra etappen av Norrbotniabanan, delen Skellefteå-Luleå att använda sig av den framtagna tematiken om så önskas.

Viktigt är att konstprojekten startas i ett tidigt skede av det allmänna gestaltungsarbetet. Hur kan det kommuniceras till huvudmannen/beställaren så att ekonomiska resurser i god tid avsätts i till projektet?

Hur integreras konstprojekten i det allmänna gestaltungsarbetet? Hur etableras och bibehålls, samsyn, samverkan och samordning mellan huvudmännen, nu och över tid? Tidsaspekten är viktig, liksom valet av konstnärer. I en lång byggprocess som Norrbotniabanan kan det röra sig om upp till tio år, med flera förändringar av villkoren, från det att en konstnär fått ett uppdrag till det att konstgestaltningen kan invigas. Hur utformar man förfrågningsunderlaget så att dessa förutsättningar är tydliga utan att göra uppdraget oattraktivt?

Konstnärerna kommer att möta en situation som kräver samarbete med övriga aktörer i gestaltungsprocesserna. Hur kan uppdragen beskrivas i förfrågningsunderlag så att förutsättningar säkras för konstgestaltningar som ännu inte är påtänkta?

